

YENİ EKONOMİK ÇALKANTI:

COVID-19

Hakan ERYÜZLÜ

Ekonometri lisans ve yüksek lisans eğitiminin ardından iktisat alanında doktora yapan Hakan ERYÜZLÜ, makro iktisat ve para politikası alanındaki akademik çalışmalarının yanında proje geliştirme alanında da profesyonel olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Covid-19 salgını, günümüzde “modern ekonomik sistem” olarak adlandırdığımız ve küreselleşme süreciyle birlikte tüm dünyanın birbirine entegre olduğu ekonomik sistem için büyük bir test olma aşamasındadır. Bu yazıda, Covid-19 salgınının dünya ve Türkiye ekonomisi üzerindeki olası etkileri ve alınan veya alınabilecek önlemler değerlendirilmiştir.

Dünya tarihi birçok salgın hastalık geçmişiyle doludur. Binler hatta milyonlar tarihteki salgın hastalıklarda hayatlarını kaybetmişler fakat insanoğlu bir şekilde her salgından çıkış yolunu bulmayı başarmıştır. Covid-19 salgını da büyük bir salgın olarak şimdiden tarihe geçmiş durumda. Ölüm riski son salgınlar olan ebola (2013) ve domuz gribi (2009) salgınlarından çok daha düşük olmasına rağmen, yarattığı panik ortamı tüm dünyayı alarma geçirmiştir. Hiç kuşkusuz internet ve sosyal medyanın bu denli gelişmiş olması da söz konusu paniğin yayılmasına ortam hazırlamıştır. En ufak bir gelişmenin anında yayıldığı bu sosyal medya ortamında, spekülasyon yalan haberler de bolca yer almaktadır.

DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ VE TEPKİLER

Covid-19 virüsünün sağlık açısından etkileri devam etse de bu yazıda salgının sağlık yönünden ziyade ekonomik yönü ele alınmıştır. Covid-19'un yarattığı durum tam olarak ekonomik bir şok etkisi göstermektedir. Söz konusu şok hem arz hem de talep tarafındadır. Bu haliyle diğer global krizlerden farklılıklar sergilemektedir. Söz gelimi 2008 krizi gibi bir piyasa şoku ve bununla başlayan bir süreç yaşamıyoruz. Covid-19'daki şoklar; büyük bir hızla talep azalması (çok fazla sektörde) ve arz tarafında ise firmaların nakit depolama yönünde pozisyon alması ile başlayan ekonomik süreçlerdir. Yine 2008 krizinden farklı olarak aslında talep potansiyeli bulunmakta fakat arz ve talebi buluşturacak piyasa mekanizması sağlıklı çalışmamakta; çalışmayan bu piyasa mekanizması hem Avrupa hem Asya hem de Amerika kıtasında giderek yayılmaktadır. Finans sektöründe de yatırımcılar ciddi şekilde varlık satışlarına

başlamış ve sert satış istekleri oluşmuştur (1987'den beri en yüksek oran). Avrupa borsalarında kayıplar %10'u aşarken ABD'de yüksek düşüşlerin ardından işlemlere ara verildiği gözlenmiştir. Özellikle FED erken müdahale ile iki kez faiz indirimine gitmiş, parasal genişleme bütçeleri ilan etmiş, Avrupa da onu izlemiştir. Önümüzdeki kısa sürede diğer merkez bankaları da aynı yolu izleyeceklerdir. Fakat tüm alınmış ya da alınacak önlemlere rağmen 2020'de dünya ticaretinin küçüleceği ve dünya büyümesinin tahminlerin altında kalacağı neredeyse kesin gözükmektedir.

Bu tehlikenin farkında olan ABD, Avrupa ülkeleri, Çin, Japonya gibi gelişmiş ekonomiler para arzını arttırarak küresel ekonomiye destek olmaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda ekonomik paket destekleri ile de ekonomik kriz ortamının oluşmasını önlemeyi hedeflemektedirler. Dünya genelinde Covid-19 ekonomik önlemleri kapsamında açıklanan destek paketlerinin büyüklüğü 7 trilyon doları geçmiş bulunmakta ve bu tutar 2008 küresel krizinde alınan önlemlerin dahi üzerindedir. Krizin yaz aylarına sarkması durumunda ise bu önlemlerin dahi yetersiz kalacağı görüşü hâkimdir. Morgan Stanley'in baş ekonomisti Chetan Ahya da duruma ilişkin “barış döneminde küresel ekonomik büyüme, en son 1938'de bu kadar baskı altındaydı” değerlendirmesini yapmıştır.

Bir diğer önemli taraf ise dijital dönüşüm ya da dijital dünyaya entegre olmaktır. Covid-19 sürekli düşünülen; olur mu olmaz mı ya da ne kadar hazırız gibi sorularla gündeme gelen, internet ortamında uzaktan çalışma ve işleri dijital platformlardan yürütme sürecinin ne kadar

gerekli ve önemli olduğunu kanıtlamıştır. Gerek devlet gerek özel sektörde tüm hizmetlerin dijital ortama adapte edilmesi yönünde hızlı gelişmelerin yaşandığı bu sürecin, Covid-19 sonrası da devam etmesi ve bu sektörde faaliyet gösteren firmaların iş hacimlerinin artması beklenmektedir.

TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL ETKİLERİ

Türkiye, gelişmekte olan ve Morgan Stanley'in yüksek cari açık, enflasyon ve dış yatırımlara duydukları ihtiyaç dolayısıyla Brezilya, Hindistan, Endonezya ve Güney Afrika ile aynı kategoride açıkladığı, kırılğan beşli ülkelerden bir tanesi konumundadır. Bir de üstüne 2018 yılında dolar kriziyle başlayan, 2019 da devam eden makro

ekonomik anlamdaki olumsuz gidişat eklendiğinde, Türkiye için toparlanma yılı olarak görülen 2020 yılının pek de öyle olamayacağı sonucu çıkarılabilir. Öncelikle Türkiye ekonomisi, büyümesi dünya büyümesinden çok etkilenen, genelde dünya büyüdükçe büyüyen bir ekonomidir. Bu kapsamda dünyadaki daralma, Türkiye açısından muhtemel olumsuz ekonomik tablonun ana nedeni olacaktır. Bu dönemde politika yapıcılar genişletici tedbirlerle piyasayı canlı tutmaya çalışacaklardır. Yine muhtemel dış yardımların da (IMF, Dünya Bankası gibi Covid-19 için bütçe ayıran kurumlar) katkısı olacaktır. Fakat talepteki sert düşüş özellikle hizmet sektörü başta olmak üzere ekonomiyi olumsuz etkileyecektir. Tablo 1'de Türkiye için 2014-2018 yılları arasındaki GSYİH'nin bazı sektörlerle göre dağılımı özetlenmiştir.

Tablo 1. GSYİH'nin bazı sektörlerle göre dağılımı

SEKTÖRLER	2014	2015	2016	2017	2018
İmalat ve Tarım, madencilik vd. üretim al.	%23,90	%24,01	%23,76	%23,91	%23,59
Toptan perakende ve ticaret sektörü	%11,60	%11,79	%11,70	%12,08	%12,12
Konaklama ve yiyecek hizmetleri	%2,69	%2,63	%2,38	%2,54	%2,84
Tüm hizmet sektörlerinin payları	%76,10	%75,59	%76,24	%76,09	%76,41

Kaynak: TÜİK

Türkiye'de hizmet sektörünün GSYİH içindeki payı ortalama %76, imalat sektörünün payı ise ortalama %24 kadardır. Dolayısıyla ekonominin kırılğanlığının en büyük nedeni imalat tarafının üretimdeki katkısının düşük olmasıdır. İçinde bulunduğumuz durumda talebi ilk kısılan sektörler; konaklama, yeme içme, ulaşım vb. hizmet sektörleridir. Diğer hizmet sektörlerine göre daha kırılğan olarak nitelendireceğimiz bu sektörlerin GSYİH içindeki payının ise (ortalama %3'e yakın bir rakam) düşük olduğunu söyleyebiliriz. Fakat hizmet sektörünün toplam istihdamdaki payı 2014 yılında %51 iken 2019 yılı sonunda %57'yi geçmiştir. Bu durum, son yıllarda istihdamın hizmet sektörüne kaydığını göstermektedir. Ticaret ve hizmet sektöründe meydana gelecek sorunlar biraz gecikmeli olarak sanayi tarafını etkileyecek ve nihayet ülke ekonomisinin büyümesine olumsuz yansıtacaktır. Yine bu dönemde hem ihracat hem de ithalat düşük seyredecektir. Döviz, altın ve borsada ise çok dalgalı bir dönem olması muhtemeldir. Talep düşüşünün enflasyon üzerindeki etkisinin ise kısa vadede azalma eğiliminde olması fakat orta vadede arzın da kısılmasıyla birlikte yeniden yükselme eğilimine geçmesi olasıdır. Tabii ki bu dönemde Covid-

19'un Türkiye ekonomisi üzerindeki en büyük etkisi istihdam üzerinde olacaktır. Ekonominin yeterince büyümemesi istihdam oranına olumsuz etki edecektir. Bu durum işsizlik rakamlarına da olumsuz yansıtacaktır.

Büyüme yönündeki tahminler incelendiğinde, Moody's tarafından hazırlanan raporda, Türkiye ekonomisine yönelik 2020 yılı büyüme tahmini %3 büyümeden %1,4 küçülmeye çevrilmiştir. 2021'de ise şok etkilerinin olmadığı bir senaryoda bile, toparlanmanın güçlü olmayacağı görüşünü dile getiren Moody's, G20 ülkeleri arasında, Türkiye'nin 2021 yılında %0,8 büyüyeceğini öngörmektedir. Aynı raporda, Türkiye için özellikle turizm sektörünün önemli ölçüde zarar göreceği tahmin edilmektedir.

NE YAPILMASI GEREKİR?

Öncelikle böyle durumlarda ekonomik olarak bir sorun olduğunu kabul etmek gerekir. Daha sonra ekonominin tüm kesimleriyle iletişim halinde olunup panik ortamı oluşturulmasının önüne geçmek gerekir. Bu bağlamda

gerçekçi hedefler ve řeffaf politikalar son derece önem arz eder. Devamında izlenebilecek politikalar řu şekilde özetlenebilir:

- Öncelikle sektörel bazı çözümler aranmalıdır. Kısa vadeli ilk politikalar sektörün toparlanması değil, işsizlik sorununun büyümemesi yönünde olmalıdır. Çünkü sektörel toparlanmalar kısa dönemde sonuç veremeyecek politiklardır.
- Borç yapılandırması ve borcun uzun vadelere yayılması yollarının açılması, bu kapsamda bankacılık sektörünün organize edilmesi gerekir.
- Fırsatçı veya karaborsacılara karşı caydırıcı önlemler alınmalıdır.
- Bazı mal gruplarında vergi indirimine gidilmelidir.
- Yılsonu hedefleri revize edilmelidir.
- Kamuoyu ile iletişim politikası en aktif şekilde çalıştırılmalıdır.

PARA BASIMI TEHLİKELİ MİDİR?

Teori çok açıktır; para basımı para miktarını çoğaltır ve enflasyon yükselir. Fakat içinde bulunduğumuz Covid-19 sürecinde para basımı olsa dahi kısa dönemde enflasyon artışına neden olmayabilir. Çünkü ciddi bir talep düşüşü mevcuttur ve talep düşmesinin asıl nedeni piyasa mekanizmalarının gereği gibi çalışmamasıdır. Bu özel durum sebebiyle para basımı bu süreçte yararlı bir politika olabilir. Bir metaforla açıklamamız gerekirse; bir doktorun, durumu çok ciddi olan bir hastasını kurtarmak için yan etkisi çok olan bir ilacı vermesi gibidir. Yani kazanımlar ileride kaybedilebilecek şeylerin yanında çok önemsizdir.

SON SÖZ

Bu salgın dünyaya bir kere daha her ırkın, her dinin, her bayrağın kısaca herkesin birbiriyle etkileşimde olduğunu ve sorunların ortak olduğunu gösterdi. Bu salgını aşmak için hem sağlık açısından hem de ekonomik açıdan ortak ve koordineli politikalar geliştirilmelidir.